

Сокол І.І., Агій Я.Ю.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНУ ЯК ЦІЛЬОВИЙ ОРІЄНТИР СТРАТЕГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розглянуті сучасні теоретичні підходи до визначення регіональної конкурентоспроможності. Проведено аналіз наукових думок щодо концептуальної сутності конкурентоспроможності регіонів. Наведено класифікацію факторів регіональної конкурентоспроможності. Розкрито види регіональних переваг та їх вплив на формування конкурентоспроможності регіону. Запропоновано класифікацію регіональної конкурентоспроможності за видами.

Ключові слова: конкуренція, регіон, інновація, кластер, соціально-економічний розвиток, стратегічний потенціал, регіональна конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Вдосконалення ринкових відносин в Україні відбувається в умовах активізації конкуренції між регіонами держави за інноваційні, фінансові, людські, інформаційні та інші види ресурсів, які забезпечують соціально-економічний розвиток території. Переваги у конкурентному середовищі отримує той регіон, який сформував стратегічний потенціал і забезпечив його ефективне використання. Стратегічний потенціал базується головним чином на впровадженні сучасних інновацій і розвитку економіки знань при динамічному, збалансованому та раціональному використанні регіональних ресурсів і можливостей. Разом з традиційними напрямками регіонального розвитку дедалі більшого значення набувають механізми стратегічного управління соціально-економічним розвитком, впровадження адекватних сучасним викликам форм і методів управління, спрямованих на активізацію стратегічного потенціалу регіону.

Саме стратегічний потенціал, його формування й ефективне використання залежать від складності та високої турбулентності процесів, які відбуваються всередині регіональної соціально-економічної системи та в її зовнішньому оточенні. Класичні методи управління регіоном у сучасних умовах не забезпечують сталого соціально-економічного розвитку, гальмують створення конкурентних переваг, досягнення високого рівня життя населення, не гарантують привабливості регіону для бізнесу, рекреації.

Тому питання формування і вдосконалення конкурентоспроможності регіону як однієї з

основних складових соціально-економічного розвитку території є особливо актуальними і вимагають всебічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над теоретичними основами конкурентоспроможності та її місцем в системі розвитку регіонів працювало багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В.Семиноженко, Б. Кваснюка, В. Геєць, С.Романюк, В.Безугла, Л. Шаповал, М.Портер та інші, однак повною мірою не досліджено значення конкурентоспроможності як головної складової стратегічного потенціалу соціально-економічного розвитку регіону.

Постановка завдання. Метою цієї статті є висвітлення та вдосконалення підходів та факторів, що впливають на конкурентоспроможність регіонів. Головним завданням статті є теоретичне дослідження питань, пов'язаних з забезпеченням конкурентоспроможності як основоположної складової стратегічного потенціалу соціально-економічного розвитку регіону.

Предметом дослідження є проблеми управління регіональним соціально-економічним розвитком з метою забезпечення високого ступеня конкурентоспроможності регіону.

Результати дослідження. Реалії сучасного швидкозмінного світу викликають появу нових форм та вдосконалення змісту існуючих економічних, соціальних, політичних відносин між країнами та в межах країн – між регіонами. Регіони ставлять цілі соціально-економічного розвитку регіону все вищого порядку, а для формування стратегічного потенціалу, який забезпечить реалізацію цих цілей, все активніше вступають між собою у конкурентну боротьбу за фінансові, підприємницькі, трудові, інноваційні, інформаційні та інші види ресурсів. Все це з врахуванням посилення впливу ускладненого навколишнього середовища викликає увагу до забезпечення конкурентоспроможності регіону, до формування конкурентних переваг, що створюють соціально-економічний, інституціональний, культурно-етнічний базис розвитку регіону.

© Сокол Іван Іванович, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», falcon85@citromail.hu

Агій Ярослав Юрійович, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Yaroslav_ahiy@mail.ru

Регіон рекомендовано розглядати як організаційну систему, в якій зовнішнє середовище відіграє з часом більшу роль, ніж внутрішнє, і характеризується невизначеністю, неповнотою інформації та викликами.

З метою зменшення викликів зовнішнього середовища, а відповідно і ризику, в регіоні доцільно розробити систему стратегічного бачення соціально-економічного розвитку регіону, визначити способи реалізації його цілей. Цілі повинні співвідноситися зі стратегічним потенціалом соціально-економічного розвитку.

Однак управління регіоном повинно бути сконцентровано не на реакції на зміни та виклики навколишнього оточення чи внутрішнього середовища, а на більш активну діяльність керівництва регіону.

І, нарешті, регіон забезпечує головним чином не кількісне зростання соціально-економічних параметрів розвитку регіону, а якісні зміни в межах соціально-економічної регіональної системи.

Досліджуючи конкурентоспроможність регіону за змістовим наповненням, її можна представити як систему, до складу якої входять

конкурентні переваги, фактори, які обумовлюють конкурентні переваги та механізми, що дозволяють конкурентним перевагам бути ефективними та життєздатними.

Складність визначення сутності конкурентоспроможності регіону полягає в тому, що просторова організація економіки у широкому розумінні містить усі питання, пов'язані з поділом праці, розміщенням продуктивних сил, місцем регіону у загальнодержавному поділі праці, регіональними відмінностями у економічних відносинах, регіональною соціально-економічною та екологічною політикою та іншими чинниками [6, с. 190]. Це, в свою чергу, обумовлює увагу як закордонних, так і вітчизняних дослідників до визначення теоретичних основ сутності конкурентоспроможності регіону, які надають практикам важелі управління регіонами.

Поняття конкурентоспроможності знаходиться у центрі дискусії вітчизняних та закордонних дослідників вже доволі тривалий час, тому її ретельне дослідження дозволило виділити чотири підходи до визначення регіональної конкурентоспроможності: факторний, ресурсний, процесний та виробничий (рис. 1.).

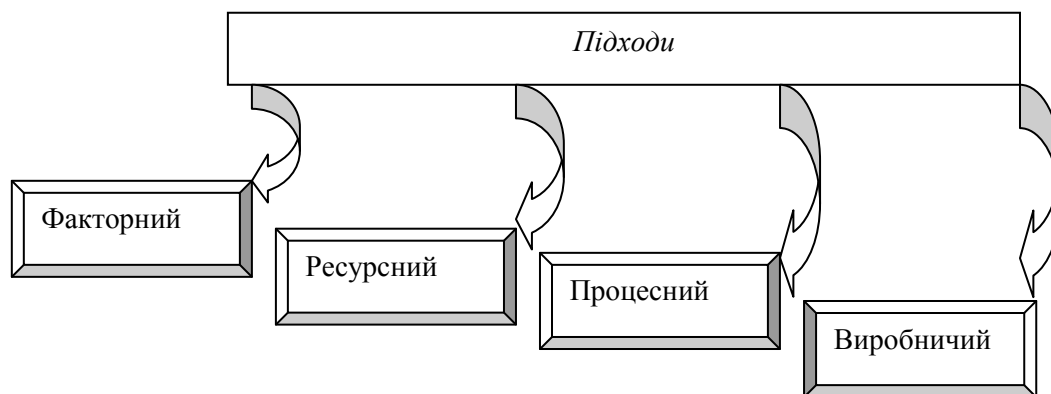

Рис. 1. Сучасні підходи до визначення регіональної конкурентоспроможності [6, с. 190]

При першому підході головною складовою регіональної конкурентоздатності виступають фактори її формування. Конкурентоспроможність регіону проявляється в його здатності забезпечити виробництво конкурентоздатних товарів та послуг в умовах ефективного використання існуючих факторів виробництва (економічного потенціалу), задіяння існуючих та створення нових конкурентних

переваг, зберігання або підвищення рівня життя при дотриманні міжнародних стандартів.

Однак, при дослідженні сутності конкурентоспроможності регіону, у межах факторного підходу виділено три основні групи факторів (рис. 2.), які забезпечують конкурентоспроможність регіону: кластери, інновації, інші фактори.

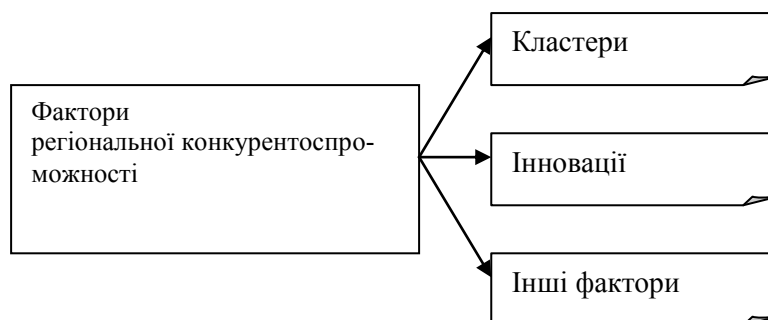

Рис. 2. Класифікація факторів регіональної конкурентоспроможності [1]

Перша позиція базується на точці зору, що одним з найважливіших факторів, які створюють конкурентоспроможність, є наявність кластерів, функціонування яких створює критичну масу саме тих переваг, які повинні забезпечити конкурентоспроможність регіону. Серед кластерів найбільше стратегічне навантаження мають інноваційні кластери, які являють собою неформальне об'єднання інноваційних компаній та підприємств, що формують інноваційну інфраструктуру, а також дослідницьких організацій, які діють в окремому секторі і географічному регіоні і покликані стимулювати інноваційну діяльність шляхом розширення та поглиблення інтенсивної взаємодії між контрагентами – учасниками кластера.

Друга позиція базується на необхідності формування інноваційної системи для забезпечення конкурентоспроможності регіону. Інноваційна система повинна містити накопичені знання, інформацію, сучасні технології, що забезпечують життєздатність регіонів. Умовою забезпечення конкурентоспроможності регіону в даному випадку виступає критична маса знань, яка виражається у накопиченні технологічних та економічних можливостей і на цій основі відбувається впровадження нововведень. Інновації не тільки створюють конкурентоспроможність, але і забезпечують її зберігання протягом тривалого періоду часу.

До третьої групи факторів, що забезпечують конкурентоздатність регіону, відноситься, безперечно, роль держави, яка формує конкурентні переваги шляхом спрямованої політики підтримки певних галузей, що розташовані в цьому регіоні. Доцільно до даної групи віднести і вплив економіко-географічного розташування, яке дає доступ до локальних ресурсів або формує можливості ефективної роботи транспортних коридорів. Не слід також забувати і про традиції, культурні чи соціальні аспекти, притаманні відповідному регіону.

Іншими словами, ефективність стратегічного управління розвитком регіону залежить від

дотримання певних груп принципів, однак кожна з них передбачає наявність стратегічного потенціалу, тобто потенціалу, який дає можливість забезпечити соціально-економічний розвиток регіону та його довгострокову конкурентоспроможність.

Ресурсний напрям розгляду сутності конкурентоспроможності на перший план висуває наявність тих чи інших джерел та ресурсів, які є необхідними для забезпечення життєздатності регіону та його розвитку. В основі цього принципу лежить концепція конкурентоспроможності країни, розроблена видатним американським економістом Майклом Портером, предметом якої виступають соціально-економічні процеси мезорівня. Згідно з даною концепцією, конкурентоспроможність регіону – це продуктивність використання регіональних ресурсів, в першу чергу праці та капіталу[7].

Наукове обґрунтування **процесного підходу** до визначення конкурентоспроможності передбачає не тільки наявність ресурсів, але й їх якісне використання в процесі управління соціально-економічним розвитком. За даним підходом конкурентоспроможність регіону передбачає його можливості створювати кращі умови для розвитку, які базуються на здатності суб'єктів регіональних відносин – місцевих органів влади, недержавних організацій, підприємств спільно формувати і реалізовувати стратегію розвитку, залучати до цього процесу кращі інтелектуальні, технічні, технологічні та інші ресурси та краще їх використовувати [4, с. 192]. Конкурентоспроможність регіону проявляється також у здатності кожної регіональної системи до визначення та ефективного використання своїх конкурентних переваг на умовах самостійності та самофінансування і в межах існуючого законодавства, з метою забезпечення сталого зростання показників економічної діяльності в розрахунку на душу населення та раціонального розміщення продуктивних сил [1].

Схематично склад конкурентоспроможності можна показати на рис. 3.

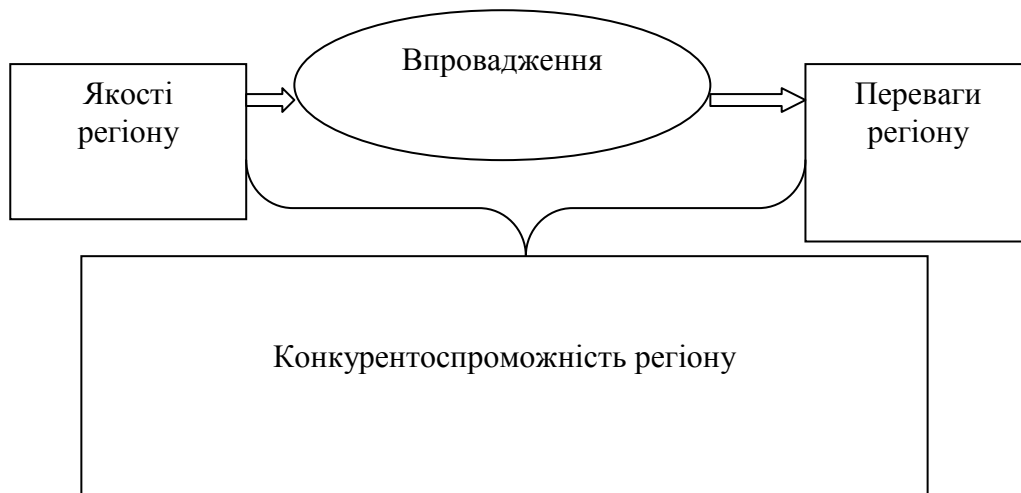

Рис. 3. Конкурентоспроможність регіону [1]

При виробничому підході конкурентоспроможність регіону розкривається як здатність регіону в умовах вільної конкуренції виробляти товари чи послуги, які задовольняють вимоги ринку, реалізація яких збільшує благополуччя регіону, країни та її громадян. Іншими словами, конкурентоспроможність доцільно розглядати через визначення, що містить в собі три основоположних аспекти:

- необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність на ринку праці або конкурентоспроможність, яка забезпечена населенням);
- ефективність функціонування господарського механізму регіону (конкурентоздатність на ринку товарів або конкурентоспроможність, яка забезпечується виробництвом);
- інвестиційна привабливість (конкурентоздатність на ринку капіталу або конкурентоспроможність фінансів).

Особливе місце посідає концепція сутності конкурентоспроможності Майкла Портера, який визначає, що конкурентоспроможність залежить від того, наскільки промисловість здатна до оновлення та модернізації. Вчений підкреслює, що інновації та новаторство повинні бути постійними [3].

Для того, щоб регіональні суб'єкти були новаторами і впроваджували інновації, необхідно, щоб в регіоні існувало певне „поле гри”

або „бриліант конкурентної переваги регіону”. Складовими даного поля виступають:

1. Стан факторів виробництва. Мова йде про забезпеченість країни в цілому та регіону зокрема такими факторами, як кваліфікована робоча сила або інфраструктура, яка необхідна для конкурентоздатності даної галузі економіки.
2. Стан попиту. Сюди більшою мірою віднесено не розмір попиту, а його характер та особливості, врахування яких приносить конкурентну перевагу і на зовнішньому ринку.
3. Стан суміжних та допоміжних галузей, особливо їх конкурентоздатність на зовнішньому ринку.
4. Стратегія, структура та конкуренція фірм. Йдеться про умови, що існують в регіоні, які визначають методи створення компаній, їх організацію та управління, а також характер конкуренції в межах регіону [2].

Кожна вершина „бриліанту конкурентної переваги” впливає саме на ті суттєві фактори, які впливають на конкурентоздатність: це і наявність ресурсів та кваліфікації, необхідних для досягнення конкурентної переваги в певній галузі економіки; і інформація, яка визначає сприйняття ресурсів, можливостей, навиків, які є в розпорядженні; і цілі керівників, а також тиск, який вимагає здійснювати нововведення [2].

Таким чином, можна зробити висновок, що конкурентоспроможність регіону полягає у наявності певного виду переваг.

Переваги бувають двох видів:
- порівняльні;
- конкурентні.

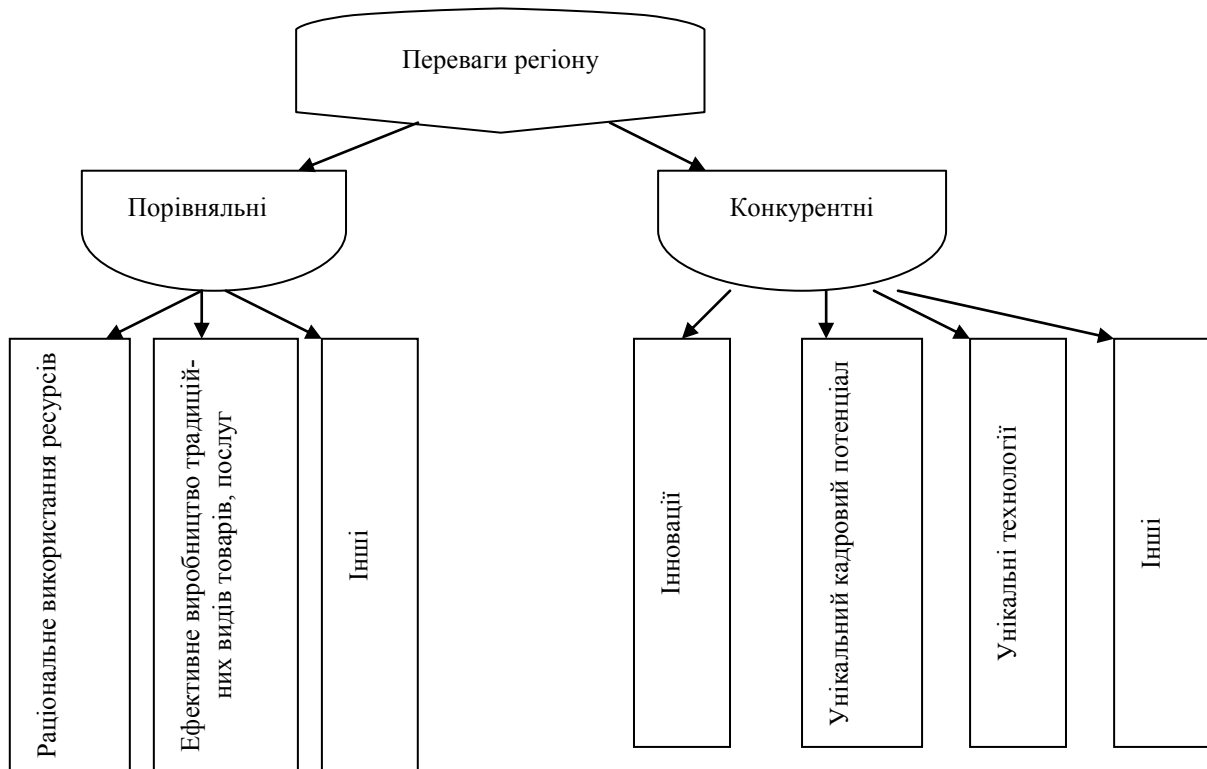

Рис. 4. Види регіональних переваг [3]

Порівняльні переваги проявляються, наприклад, у наявності традиційних видів ресурсів, методів керування, технологій, які також існують і у конкурентів, але даним регіоном використовуються краще та ефективніше.

Конкурентні переваги проявляються в унікальності і відсутності аналогів у конкурентів. За твердженням М. Портера, конкурентні переваги створюються інститутом світового класу, яким володіє регіон або країна (а відповідно галузь чи компанія) і який створює унікальні та спеціалізовані фактори виробництва, що постійно модернізуються та вдосконалюються [2].

Іншими словами, конкурентні переваги отримує той регіон, який постійно впроваджує новітні та унікальні технології, використовуючи при цьому принципово нові матеріали та пропонуючи для суспільства нові види продукції чи послуг.

Сучасна економічна наукова думка виділяє твердження, що соціально-економічний розвиток регіону, а відповідно і його конкурентоспроможність, в сучасний період здійснюється під зростаючим впливом трьох головних факторів:

- ринкового, який являє собою взаємопроникнення регіонального, національного та світового ринків;

- конкурентного, який відображає дію посилення конкуренції на всіх перерахованих ринках, особливо щодо якості життя та інновацій;

- виробничого, який відображає повільний перехід від фордизму до постфордизму як засобу організації виробництва і який передбачає заміну масового виробництва дрібносерійним, вертикальної організації праці – горизонтальною, низьку індивідуальну відповідальність – співучасть окремого індивіда у виробничому процесі.

Класифікація видів регіональної конкурентоспроможності, яка випливає з результатів дослідження, проведена за такими ознаками:

– за видами управління (регіональна конкурентоспроможність поділяється на стратегічну та поточну);

– за сферою діяльності (виокремлено економічну, соціальну та екологічну конкурентоспроможності регіону);

– за масштабом охоплення факторів (виділено універсальну, спеціалізовану, специфічну та сегментарну конкурентоспроможності).

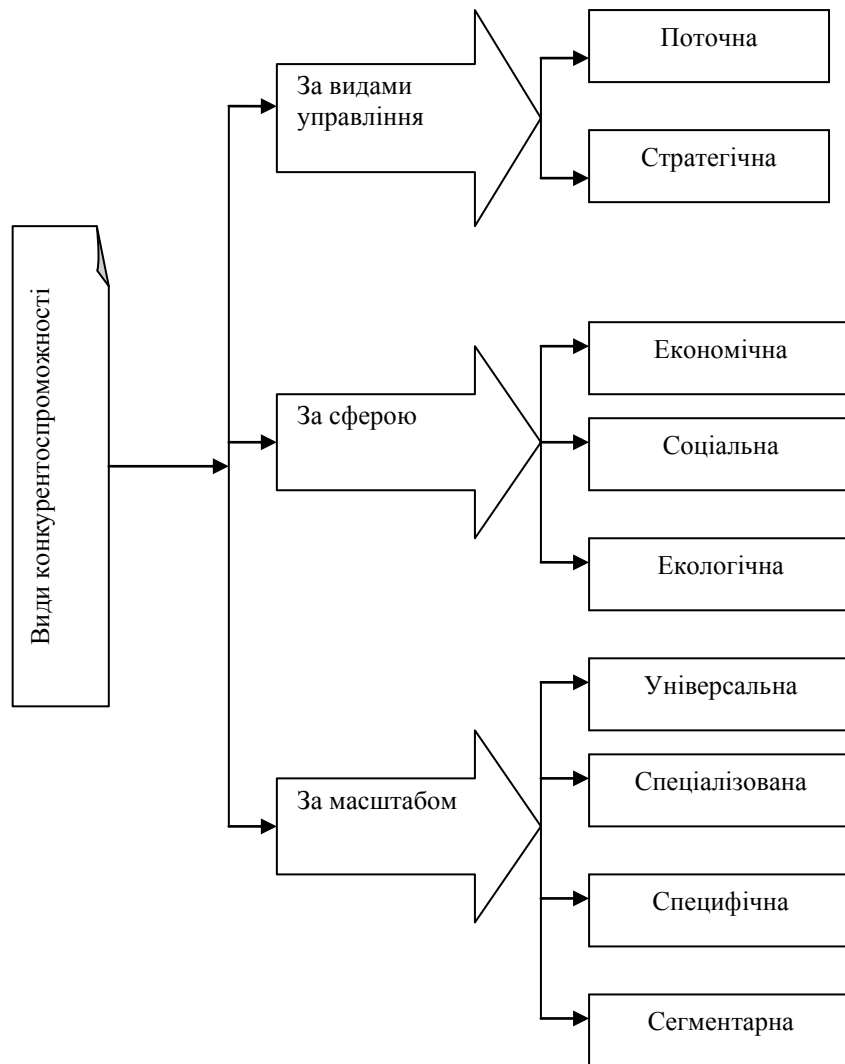

Рис. 5. Види конкурентоспроможності регіону [авторська розробка]

Однак особливо актуальним є досвід регіонів тих країн, які домінують на ринках високих технологій. Беручи до уваги цей досвід, можна виділити два постулати, на яких базується забезпечення регіональної конкурентоспроможності:

- в умовах сьогодення, наука та інновації виступають не тільки як фундамент і одночасно інструмент підвищення конкурентоспроможності та безпеки, але й як базовий елемент суспільства нового типу, заснованого на знаннях. На практиці в країнах, які є технологічними лідерами, використовуються теоретичні висновки та концепції національних інноваційних систем [5, с. 37].

- завоювання та отримання позицій на ринках високотехнологічних видів продукції забезпечується у конкурентній боротьбі, в якій перевагами виступають не тільки і не стільки ціни на продукцію, як її споживчі властивості, якість та екологічність, вдосконалення яких неможливо без регулярної опори на інновації [5, с. 37].

Висновки. В умовах сьогодення соціально-економічний розвиток будь-якої території залежить в першу чергу від її інвестиційної привабливості та довготривалої конкурентоспроможності. Ретельне дослідження поняття конкурентоспроможності регіону дозволило зробити висновки, що за змістовим наповненням конкурентоспроможність може бути представлена як система, до складу якої входять конкурентні переваги, фактори, які обумовлюють конкурентні переваги та механізми, що дозволяють конкурентним перевагам бути ефективними та життєздатними.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що питання дослідження факторів, які обумовлюють конкурентоспроможність регіонів, є актуальними і до сьогодні. Найбільш важливими є ті фактори виробництва, які стосуються здійснення безперервних та великих за обсягами інвестицій і які є спеціалізованими. Наявність таких базових факторів виробництва, як загальні трудові ресурси регіону та місцеві джерела сировини, не є перевагою у

тих видах діяльності, які потребують інтенсивного втілення знань. Для того, щоб забезпечувати створення конкурентної переваги, фактор виробництва повинен бути високо спеціалізованим, пристосованим для задоволення конкретних потреб відповідної галузі. Досягнення успіху регіонами у відповідних галузях економіки залежить від того, наскільки вдало вони створюють фактори виробництва.

Сучасні парадигми регіональної конкурентоспроможності дозволяють зробити висновок, що конкурентоспроможність регіону полягає не тільки у наявності певного виду переваг, але і в організації процесу їх використання. Доведено, що переваги бувають двох видів – порівняльні та конкурентні, при цьому останні впливають з унікальності потенціалу регіону та впровадження сучасних методів управління регіональною соціально-економічною системою.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безугла В.О. Організаційно-економічні засади формування регіональної конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки [Електронний ресурс] / В.О. Безугла, Л.П. Шаповал. – Режим доступу: <http://www.kdpu-nt>.
2. Портер М. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М.Портер. — М.: «Альпина Паблишер», 2008. — 720 с.
3. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М.Портер. — М.: Международные отношения, 1993. — 896 с.
4. Романюк С. Регіональна політика в Україні – процес реформування // У кн. «Інноваційні механізми місцевого та регіонального розвитку». За матеріалами VIII Всеукраїнських муніципальних слухань «Ресурси місцевого і регіонального розвитку: національний та міжнародний аспекти», 29 липня – 2 серпня 2002р., Судак, Автономна Республіка Крим / Науковий редактор М. Пухтинський. – К.: Атіка-Н, 2003.
5. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / за ред. акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. Т. 1: Економіка знань – модернізаційний проєкт України / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 544 с.
6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3т. / за ред. акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / за ред. Акад. НАН України В. М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.
7. Porter, Micheal E. and Kramer, Mark R. (2006) "Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility", Harvard Business Review, December 2006, pp. 78-92.

REFERENCES

1. Bezuhla, V. O., Shapoval, L.P. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady formuvannia rehionalnoi konkurentospro-mozhnosti v umovakh rynkovoї ekonomiky [Organizationally - economic principles of forming of regional competitiveness in the conditions of market economy]. Retrieved from <http://www.kdpu-nt> [in Ukrainian].
2. Porter, M. (2008) Konkurentnoe preymushchestvo: Kak dostych vysokogo rezultata y obespechyt eho ustoichyvost [Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance]. М.: «Alpyna Pablysher» [in Russian].
3. Porter, M. (1993) Mezhdunarodnaia konkurentsya: Konkurentnye preymushchestva stran [Competitive Advantage of Nations]. М.: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
4. Romaniuk, S. (2002) Rehionalna polityka v Ukraini – protses reformuvannia // U kn. «Innovatsiini mekhanizmy mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku». Za materialamy VIII Vseukrainskykh munitsypalnykh slukhan «Resursy mistsevoho i rehionalnoho rozvytku: natsionalnyi ta mizhnarodnyi aspekty» [Regional politics in Ukraine – process of reformation. Innovation mechanism of local and regional development. On materials of 8th all Ukrainian municipal meetings «Resources of local and regional development: national and international aspects»] (29 lypnia – 2 serpnia 2002r.) – Судак, Avtonomna Respublika Krym / К.: Atika-N [in Ukrainian].
5. Semynozhenko, V.P., Kvasniuk, B. Ye., Heits, V.M. V. 1 et al (2007) Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy [Strategic calls of 21th century to the Ukrainian society and economics]: Ekonomika znan – modernizatsiinyi proekt Ukrainy [Economics of knowledge – modernisation project of Ukraine] (Vols 1-3) Kyev: Feniks [in Ukrainian].
6. Semynozhenko, V.P., Kvasniuk, B. Ye., Heits, V.M. V. 2 et al (2007) Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy [Strategic calls of 21th century to the Ukrainian society and economics]: Innovatsiino-tekhnologichnyi rozvytok ekonomiky [Innovativly-technological development of economics] (Vols 1-3) Kyev.: Feniks, 2007. [in Ukrainian].
7. Porter, Micheal E. and Kramer, Mark R. (2006) "Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility", Harvard Business Review, December 2006, pp. 78-92. [in English]